

VÅRT FREMSTE VERKTØY I OPPLYSNINGSARBEIDET.

STUDIERINGEN ER EN KRETS AV KAMERATER SOM VED FELLES HJELP SETTER SEG INN I ET EMNE. OPPLYSNINGSFORBUNDET UTARBEIDER STUDIEMATERIELL OG STILLER PLANER TIL GRATIS DISPOSISJON FOR STUDIERINGENE. HVER VINTER ER DET I ARBEIDERBEVEGELSEN IGANG 7-800 STUDIERINGER MED 8-9000 DELTAKERE.

AOF-plakat fra 1939.

RUNE GEIR HUVENES

Fra motkultur til voksenopplæring AOF 1931-1980¹

Opplysningsvirksomheten har alltid stått sterkt i arbeiderbevegelsen. Alt fra de første forsøk på å organisere en arbeiderbevegelse her i landet kan vi imidlertid spore en spenning i målsettingene for denne virksomheten. Disse spenningene har sammenheng med at en på den ene siden sto overfor store utfordringer på det praktiske planet; hvordan skulle arbeiderklassen få de samme rettigheter og de samme goder som resten av samfunnet hadde tilgang til? På den annen side var arbeiderbevegelsen inspirert av ulike ideologiske retninger, som ga føringer for hvordan den daglige kampen skulle utkjempes, og hvordan et framtidig samfunn skulle se ut. Jeg skal ikke gå inn på noen drøfting av disse forholdene, men vil peke på at vektlegging på ulike mål, og ulike visjoner om hvordan det framtidige samfunnet skulle utformes, kom til å prege utviklingen innen arbeiderbevegelsen generelt og opplysningsvirksomheten spesielt.

Forhistorien

Da AOF ble dannet i 1931, var ikke dette første gang en forsøkte å organisere et eget opplysningsforbund. På

ungdomsforbundets landsmøte i 1919, ble det fremmet forslag om å danne et opplysningsforbund etter modell av Arbetarnas Bildningsförbund i Sverige. Det ble nedsatt en komite som skulle utrede saken, men komiteen trådte aldri i funksjon. På Det norske Arbeiderpartis landsmøte i 1920 ble det på ny skissert en samling av opplysningsvirksomheten. Aftenskolene og studiesirkelene skulle samles og suppleres med foredragskurs og korrespondanseskole. Det skulle utarbeides et pensum for en tre månedlig aftenskole, som skulle være *obligatorisk for alle partimedlemmer*.² Målene for opplysningsvirksomheten var altså meget store, men det skulle etter hvert vise seg at de ble for ambisiøse. På denne tida økte de indre stridighetene i partiet. I stedet for en samling og utbygging, ble hele opplysningsvirksomheten lammet.

Etter partisplittelsen i 1923 ble det stille omkring spørsmålet om opprettelse av et opplysningsforbund i mange år. Hver på sin kant forsøkte ulike aktører innen bevegelsen å holde en viss aktivitet ved like, men alle hadde problemer. I 1926 sendte lederen for korrespondanseskolen, Sverre Østli, brev til de faglige og politiske organer

innen arbeiderbevegelsen om den håpløse situasjonen innen opplysningssektoren, og makte til samarbeid. Korrespondanseskolen, som tidligere hadde blitt drevet av Arbeiderpartiet, lå nå under LO. Sammen med Mot Dags aftenskole var den et av få tilbud som holdt virksomheten i gang. For at den ikke skulle lide samme skjebne som aftenskolen og dagskolen der virksomheten var minimal, var kontroversielle emner blitt fjernet fra skolens pensum, da LO tok over. Østli klaget på mangelfull organisering og koordinering av opplysningsarbeidet, og mente nok at korrespondanseskolen kunne danne basis for et organ med slike oppgaver. Østlis forslag vant imidlertid ikke fram, og i stedet led korrespondanseskolen den samme skjebne som flere andre tiltak; den gikk inn.

Midt på 1920-tallet ble imidlertid spørsmålet om et opplysningsforbund igjen tatt opp til diskusjon. I forbindelse med samlingsdrøftingene mellom Det norske Arbeiderparti, Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti og Norges kommunistiske parti i 1926-27, foreslo Mot Dag å få til et felles tiltak på opplysnings- og kulturområdet. I tidsskriftet "Samtiden" 1927, skrev Erling Falk:

"Alt opplysningsarbeide og kulturarbeide ligger nede i den norske arbeiderbevegelse. En bred arbeidersamling vilde danne grundlag for et betydningsfuldt arbeide paa dette felt, som enhver med vaakne sosiale interesser maatte anerkjende. Alle brukbare kræfter indenfor arbeiderbevegelsen vilde kunne samles til enig arbeid om denne opgave, og mange verdifulde folk, som ikke paa politisk grundlag kan trækkes ind i arbeiderbevegelsen, vilde snart finde plads i et arbeide av denne art."³

Falk satte her opplysningsvirksomheten i sammenheng med spørsmålet om en større klassesamling i Norge. Motviljen mot dette var imidlertid stor i Arbeiderpartiet, og særlig gikk Arbeiderbladets redaktør, Martin Tranmæl, sterkt imot.

Nå var samarbeid om opplysning og skolering tenkelig også uten en klassesamling. I Sverige eksisterte forskjellige grupper på venstresiden side om side i Arbetarnas Bildningsförbund (ABF). På en nordisk studiekonferanse i 1929 ga Ricard Sandler fra ABF det råd, at en skulle bygge opplysningsforbundet på "mångfald", samtidig som han advarte mot en ensidig partibinding. Innen DNA var det også støtte for et slikt syn. I en artikkel i tidsskriftet *Det 20de Århundre* i 1929, sannsynligvis skrevet av Håkon Meyer, ble disse spørsmålene tatt opp. Utgangspunktet var hvordan arbeideropplysningen ble organisert i andre land:

"Hos oss bygger hver for sig. Det norske Arbeiderparti bygger mest på sig selv, men søker støtte fra den faglige organisasjon. Kooperasjonen bygger alene. Den beste krets av unge lærerkræfter vi har her i landet på dette feltet - den krets som nu samles i Clarte - samarbeider visstnok med syndikalistene, Kommunistene sekterer alene og doserer sine dogmer. Og hva er følgen?"

Artikkelforfatteren antok at det innen DNA ville bli reist spørsmål om hvordan en skulle kunne samarbeide med andre krefter på venstresiden, og skrev at motsetningene innen partiet var like store som motsetningene til mange av dem som sto utenfor. Han pekte på de negative konsekvensene dette fikk ettersom behovet for skoler, kurs og foredrag ikke kunne innfris på grunn av manglende økonomi og krefter:

"Mens tre socialistiske kveldsskoler arbeider i konkurranse med hverandre i en by på Oslos størrelse! En nød om lærerkrefter i det store Arbeiderpartiet, mens en skokk trenet, socialistisk, intellektuell ungdom ikke kan bryte gjennom ringen av kritt og melde sig til tjeneste i et arbeid som roper på dem. Men må isolere sig for ikke å mistenkes for den gjensidighetens illoyalitet som vilde bety lojalitet overfor arbeiderklassen."

I artikkelen ble det vist til erfaringene fra Sverige: "I Arbetarnas Bildningsförbund" står fagorganisasjoner, kooperasjonen, socialdemokrater, ungsosialister, syndikalister, kommunister. Hvaad en slik klasseorganisasjon formår å rei-

se er og må være langt mer enn hvad det enkelte parti kan reise. Og vi øder kreftene."

Artikkelen munnet så ut i en oppfordring til å gå sammen om oppgavene.⁴ En kan selvfølgelig lure på om denne blandingen av oppfordring til samarbeid og angrep på politiske motstandere var en reell innbydelse til opprettelse av et bredt sammensatt opplysningsforbund. AOF fikk i alle fall ikke en slik bred basis. Haakon Lie sier i et intervju at et samarbeid på opplysningssektoren var utenkelig, til det var motsetningene for store, mange, ideologiske og personlige.⁵

Mot slutten av 1920-tallet så imid-

Felleskomiteen for Arbeidernes Oplysningsvirksomhet ble dannet i 1928.

lertid situasjonen betydelig lysere ut for opplysningsvirksomheten. Partisamlingen i 1927 var en særlig viktig forutsetning for en ny start og ny vekst. Våren 1928 nedsatte Arbeiderpartiet Felleskomiteen for opplysning, med Haakon Lie som sekretær. I 1929 ble Lie også leder for opplysningsvirksomheten i Oslo. Dette ble det grunnlaget AOF kom til å bygge på.

Endelig kunne en begynne å skape en opplysningsvirksomhet for arbeiderklassen, i tråd med ideene fra 1920. I retningslinjene for komiteen, gitt på DNAs landsmøte i 1930 het det: "Den skal i nært samarbeide med de ovennevnte organisasjoner, på fritt sosialistisk grunnlag arbeide for arbeiderklassens økonomiske og politiske skoleing."⁶

Behovet for skoleing av medlemmer og tillitsmenn var stort i alle deler av bevegelsen. Arbeiderpartiet fikk etter hvert også fagbevegelsen med for å skape en enhetlig opplysningsvirksomhet. Det var viktig, ikke minst av økonomiske årsaker. Alene hadde DNA ingen mulighet til å greie en slik oppgave. På LOs kongress i 1931 ble så AOF dannet. Virksomheten i AOF ble en direkte videreføring og utvikling av felleskomiteens oppgaver. Det ble slått fast at AOF var Det norske Arbeiderpartis og Landsorganisasjonens opplysningsorganisasjon. Som serviceorganisasjon var det AOFs oppgave å oppfylle disse organisasjonenes opplysningsbehov. AOF skulle, som det het i en komiteinnstilling, bygge på arbeiderbevegelsens grunnleggende ideer og vurderinger i all sin virksomhet.⁷

Dette er utvilsomt en av grunnene til at målformuleringer og målproduksjon må sies å ha vært relativt beskjeden i direkte tilknytning til selve opp-

lysningsvirksomheten. Målene og visjonene ble hentet hos de store medlemsorganisasjonene.

30-tallet: "Erstatning" eller "utjamning"

Opplysningsvirksomheten ble i denne perioden trukket mellom to strategier, en "erstatningsstrategi" og en strategi preget av utjamning og tilgang til samfunnets institusjoner og goder. Noe av forklaringen på dette finner vi i den politiske utviklingen på 1920-tallet. Deler av arbeiderbevegelsen gjennomgikk en radikaliseringsprosess fra 1918 og noen år framover. Det er uenighet om hvor grunnleggende denne radikaliseringsprosessen var, men jeg mener den fikk stor betydning for opplysningsvirksomheten. På DNAs ekstraordinære landsmøte i november 1923, to år etter "Moskva-tesene" og bruddet med sosialdemokratene, og samme år som kommunistene brøt ut, ble det vedtatt retningslinjer for partiets opplysningsarbeid:

"Arbeiderbevegelsens opplysningsvirksomhet har til formål å bringe partiets medlemmer den marxistiske skoleing og den forståelse av partiets programmer og taktikk som er nødvendig for at partiet skal kunne lede arbeiderklassens kamp, dessuten må arbeidet legges an på at gi medlemmene praktisk utdanning til bruk i det daglige organisasjonsarbeidet."⁸

Utover på 1920-tallet ble formuleringene etter hvert modifisert. I 1927 sto så samlingen av de tre arbeiderpartiene på dagsorden. Dette innebar at en rekke motsetninger ble feid under teppet. For eksempel forsvant formuleringer som "det arbeidende folks diktatur" og "rådssystemet". Utviklingen var gått i moderat retning. Etter en ny radikalise-

ring i 1930, fortsatte denne utviklingen på 1930-tallet. De radikale var imidlertid bekymret for den vekst som nå kom i bevegelsen. Edvard Bull advarte i *Arbeiderbladet* mot alle disse nye som nå kom strømmende til partiet; "hvem som helst tror de nu kan ta inn på Arbeiderpartiets hotell". Disse burde minnes om, sa han, "at deres første oppgave var å holde kjeft og lære". Skulle nå partiet gå inn for en linje med parlamentarisme og til og med regjeringdannelse, måtte den ideologiske beredskap være på topp.⁹

En annen eksponent for en slik radikal linje var Harald Langhelle. Ved årsskiftet 1929-30 holdt han et foredrag om "Arbeiderklassen og de kulturelle spørsmål". Underklassen sa han, "vil alltid ape etter og hente sine skikker fra den herskende klasse, helt til underklassen har vokst seg så sterk i sin bevissthet om sin egen betydning og sin egen rett, at den begynner å bygge på egen grunn". I samme retning gikk Finn Moe i en artikkel kalt "Socialistisk kultur" i *Arbeiderungdommen* i november 1929. Han krevde at det måtte legges ny kraft i studiearbeidet, og målet måtte være å skape bevisste sosialister av alle som sluttet opp om bevegelsen. "Det må skapes en egen kultur", skrev Moe, og denne sosialistiske kulturen måtte være resultat av studie- og opplysningsarbeidet. Oppgaven skulle være å holde oppgjør med "borgeren i oss", og skape et nytt menneske som så med nye øyne på alle ting.¹⁰

På 1920-tallet ble grunnlaget lagt for en opplysningsvirksomhet med klare radikale trekk. Radikalismen varte ved utover på 1930-tallet, men utviklingen gikk gradvis i moderat retning. Valget i 1930 ble et nederlag. Partipro-

grammet ble deretter korrigert, og programmet fra 1933 ble et nytt skritt i reformistisk retning. Klassekamplinja ble nå oppgitt og det parlamentariske arbeidet oppvurdert. Det parlamentariske flertall skulle vinnes ved valg. Staten, som tidligere hadde vært et redskap for det herskende borgerskap, skulle nå brukes i kampen mot krisa. Keynes økonomiske teorier og impulser fra planøkonomien tok mer og mer over for marxismen.

I et eget avsnitt i programmet kom en inn på opplysningens rolle. Kapitalismen bar i seg spiren til sin egen undergang, mens den undertrykte det arbeidende folk. Arbeiderne måtte derfor slutte seg sammen for å skape sterke økonomiske, politiske og kulturelle organisasjoner som kunne ta opp kampen mot kapitalveldet over hele linjen. Det het videre at Det norske Arbeiderparti ved sitt opplysnings- og organisasjonsarbeid ville "dyktiggjøre arbeiderklassen til både å forsvare sine dagsinteresser og føre kampen fram inntil det arbeidende folk var blitt herrer over naturherligheter og arbeidsmidler, og fri fra den kapitalistiske utbyttingen". Grunnlaget for dette arbeidet måtte være arbeiderklassens egne organisasjoner og dens eget verk. Målet var å bygge opp et sosialistisk samfunn, og dette måtte en ha for øyet i all sin virksomhet; i agitasjons- og opplysningsarbeidet, ved masseaksjoner og i det parlamentariske arbeidet.

Her finner vi noe av grunnlaget for "erstatnings-strategien". Arbeiderbevegelsen skulle skape sine egne organisasjoner på alle felt i samfunnet og disse skulle etter hvert ta over for de eksisterende borgerlige organisasjoner og institusjoner. På denne tida foregikk en sterk vekst i organiseringen av

Fra årsmøtet i AOFs representantskap i 1935.

arbeiderklassen. Det ble skapt egne organisasjoner på en rekke felt. Organiseringen av idretten i egne arbeideridrettslag er vel mest kjent, men ellers ble det dannet en rekke slike alternative organisasjoner. Selve fundamentet i disse organisasjonene og hele deres virksomhet skulle være arbeiderklassens eget verk og bygge på arbeiderklassens grunn. Det skulle utvikles en egen kultur, egen malekunst, egen litteratur, egen film, egen musikk osv.

Et særegent trekk var også at denne kulturen var politisk. Det var en enhet mellom politikk og kultur, en enhet som også ble gjenspeilet i enheten mellom opplysning og agitasjon. Det kom klart fram at opplysningsvirksomheten måtte være politisk i sin karakter, og at den ville spille en meget sentral rolle i samfunnsutviklingen.

Haakon Lie gikk nøyere inn på målsettingene i artikkelen "Det socialis-

tiske opplysningsarbeidet", i samlingen *Klasse og kultur*¹. Det framgikk her at enheten mellom opplysning og agitasjon fortsatt sto ved lag. Opplysningsarbeidet var et ledd i arbeiderbevegelsens hele virke. Oppgaven var å dyktiggjøre arbeiderne i deres deltagelse i organisasjonenes kamp. Hensikten med opplysningsarbeidet var å skolere sosialister. Lie advarte også mot borgerlige tanker og holdninger. Ikke uventet satte han skolering i organisasjonsspørsmål som det første mål for opplysningsvirksomheten. Det var en viktig forutsetning at arbeiderne hadde kjennskap til sine organisasjoner, deres programmer og arbeidsmåte. Dernest måtte de ha kunnskap om arbeiderbevegelsens historie. Arbeideren måtte lære å se sin bevegelse i et historisk perspektiv og se samfunnet som et ledd i en historisk utvikling. Grunnlaget for denne opplysningsvirksomhe-

ten måtte være den materialistiske historieoppfatningen. Det tredje viktige feltet var studiet av sosialøkonomien. Dette skulle gå forut for, eller side om side med studiet av marxismen. Der nest kom studiet av stats- og kommunalsektoren, og til slutt skolering på kultursektoren. Her skilte Lie seg fra "radikalerne" når han sa at dypest sett er vel denne virksomhetens mål å gi arbeiderne den samme del i kulturarven som andre samfunnsskasser. Selv om Haakon Lies artikkel også hadde radikale elementer, må den sies å være klart mer moderat. Den retningen som la vekt på å gi arbeiderklassen adgang til de eksisterende samfunnsinstitusjoner og goder, vant fram utover på- og særlig mot slutten av 1930-tallet.

Nyorientering

Etter krigen kom AOF raskt i gang med sin virksomhet igjen, og et vesentlig skille kom til syne. På et møte i LOs representantskap i juni 1945, ble de nye retningslinjene for opplysningsvirksomheten lagt fram. Overskriften lød: "Folkestyre krever folkeopplysning". En av de viktigste forutsetninger for folkestyret, for den frie offentlige meningsutveksling, var at hele folket fikk anledning til å skaffe seg saklig opplysning om samfunnsspørsmålene. Det ble også framhevet at dette arbeidet var like nødvendig i alle lag av folket, og innenfor alle politiske retninger og økonomiske interessegrupper. Arbeiderklassen var ikke lenger den eneste målgruppen for virksomheten.

En helt ny politisk situasjon hadde oppstått. Den omfattende solidariteten på tvers av gamle sosiale og politiske skillelinjer som spontant hadde vokst fram under kampen for nasjonal selv-

stendighet, hadde skapt forutsetninger for større saklighet i den offentlige debatt og i det organisasjonsmessige og politiske arbeidet. Opplysningsarbeidet skulle være det viktigste middelet for å skape denne nye sakligheten, og fra nå av måtte det trekkes et klart skille mellom opplysning og propaganda. Dermed ble et grunnprinsipp for opplysningsvirksomheten fra 1930-tallet begravd. Enheten mellom politikk, agitasjon og opplysning ble forlatt.

Halvard Lange kommenterte nettopp dette. Han sa at opplysningsarbeidet alltid hadde hatt to hovedmål. Det ene var å skolere medlemmene til gode organisasjonsfolk. Det andre var å gjøre dem til bevisste, kunnskapsrike og godt skolerte sosialister, i stand til å arbeide for de ideer og saker bevegelsen førte fram i den offentlige debatt, i det praktiske faglige og politiske arbeidet, ved forhandlingsbordet og i offentlige styre og utvalg. Han mente dette fremdeles var aktuelle oppgaver for AOF, mens en tredje oppgave som opplysningsforbundet hadde brukt en stor del av kreftene på; propagandaen for å vinne nye medlemmer for organisasjonene og nye velgere ved stortings- og kommunevalg, ikke lenger var aktuell. Mellom de to første opplysningsoppgavene og den siste, propagandaen, hadde det ikke blitt trukket noe klart skille. Det hadde svekket verdien av det arbeidet som ble utført og denne sammenblandingen mente Lange det nå måtte gjøres slutt på. Skillet måtte trekkes skarpt og klart, både organisasjonsmessig og med hensyn til arbeidsmåten.¹²

Konklusjonen på dette gikk klart fram av de nye retningslinjene for opplysningsvirksomheten: Det skulle skapes et nytt organ for propagandavirk-

somheten, slik at AOF kunne vie seg til sine egentlige oppgaver. Dette skulle forhåpentlig gi opplysningsarbeidet et bredere organisatorisk grunnlag. En skulle i første omgang vende seg til Norges Fiskarlag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag, og en ville dessuten gjenoppta forhandlingene med NKL.¹³ Alle disse målsettingene ble imidlertid ikke oppfylt.

De nye retningslinjene inneholdt for øvrig en rekke oppgaver som ikke skilte seg vesentlig fra det arbeidet som

ble gjort på 1930-tallet. Det nye var altså at agitasjon og opplysning ikke skulle blandes sammen, at arbeiderklassen ikke lenger var eneste målgruppe, og at stat og kommune nå i samarbeid med de frivillige opplysningsorganisasjonene, måtte legge forholdene til rette for opplysningsarbeidet.

Dette åpnet for det brede opplysningsarbeidet som etter hvert utviklet seg. En interessant detalj er at de nye retningslinjene henviste til det offentlige skole- og studietilbud for voksne,

AOF-kurs i motorlære for unge motorsyklister, ca. 1960.

når det gjaldt fagene norsk og fremmedspråk. Utspillet kan sees som et forsøk fra LOs side på å begrense AOFs virksomhet, ettersom LO lenge var skeptiske til at AOF skulle engasjere seg for sterkt utenfor de tilsluttede organisasjonene. Her ble kursen etter hvert korrigert, og dette ble senere et relativt stort felt innen opplysningsarbeidet.

Med de nye målsettingene og den nye virksomheten disse førte med seg, utviklet det seg et skille mellom AOFs interne og eksterne virksomhet. Den interne virksomheten rettet seg mot medlemsorganisasjonene og den eksterne mot befolkningen generelt. Dette var ikke helt uproblematisk for AOF. Innen LO var det sterke krefter både sentralt og lokalt, som stilte spørsmålstegn ved en slik satsing. LO fryktet at det ville gå ut over den interne virksomheten, der det allerede var vanskeligheter nok. Selv Axel Zachariassen, som var leder for AOF på 1950-tallet, var i utgangspunktet skeptisk til det han kalte skolefag, men etter hvert endret han syn. Så sent som i 1977 måtte Alf Frotjold svare på spørsmål om hvorfor AOF skulle drive med "smørbrødkurs". Grunnlaget for denne typen virksomhet hadde imidlertid blitt lagt med de nye retningslinjene etter krigen.

Dersom en skal sammenfatte målsettingene i etterkrigsperioden synes utjamning og demokrati å være dekkende begreper. AOF skulle gjennom sin virksomhet "dyktiggjøre medlemmene for arbeiderbevegelsen og samfunnet i samsvar med den sosiale og økonomiske utvikling og demokratisering av vårt land, og gjøre kulturverdiene tilgjengelige for alle"¹⁴.

Etter hvert ble "voksenopplæring"

et innarbeidet begrep, på samme måten som "livslang læring". Voksenopplæringen skulle bidra til personlig vekst og trivsel gjennom kulturell egenaktivitet. Likestilling ble også et sentralt mål, men ikke uten problemer. Det ble etter hvert klart at formell likestilling ikke var tilstrekkelig for å skape likhet eller utjamne forskjeller. Det viste seg at voksenopplæringen, slik den ble drevet, ofte økte eksisterende forskjeller i befolkningen. Dette skulle så kompenseres ved å sette inn spesielle tiltak for ressursvake grupper.¹⁵ Mye tyder på at en her står overfor problemer som ennå ikke har funnet sin løsning.

Ifølge AOF kunne økt demokratisering virkeliggjøres på flere måter. Demokratiske arbeidsformer, deltagerstyring og prioritering av emnevalg var stikkord her. AOF skulle stimulere til økt engasjement i samfunnets demokratiske organer, blant annet ved å arrangere kurs i organisasjonskunnskap, samfunnslære, samtidskunnskap og på andre aktuelle områder. AOF var imidlertid nøye med å understreke forskjellen på opinionsskapende virksomhet og indoktrinering.

Fagbevegelsen som målleverandør

Det foregikk etter hvert et rolleskifte i opplysningsvirksomheten. På 1930-tallet hadde Arbeiderpartiet spilt den dominerende rollen, riktignok med moralsk og økonomisk støtte fra LO. Etter krigen ble LO den dominerende part, og partiets rolle tilsvarende redusert. Dette fikk konsekvenser også for selve opplysningsvirksomheten, om enn ikke så mye i de formelle målsettingene. Alt i de nye retningslinjene fra 1945 kom fagbevegelsens nye rolle til

syne. Her ble det slått fast at arbeidsfred var en viktig forutsetning for å gjennomføre gjenreisingsarbeidet raskt og legge forholdene til rette for varig arbeid til alle under trygge og gode kår. Dette innebar at fagorganisasjonens medlemmer ikke kunne la sin aktivitet få utløp gjennom lønnsaksjoner. Denne aktiviteten måtte få utløp på andre områder, og det var tydelig at opplysningssektoren var tiltenkt en rolle her.¹⁶

Produksjonsutvalgene kom også til å spille en viktig rolle. Her skulle arbeiderne sammen med funksjonærene finne veier til økt produksjon, bedre bedriftshygiene, sikkerhetstjeneste og praktisk yrkesopplæring.¹⁷ Med produksjonsutvalgene kom en egen kursrekke, TWI-kurs (training within industry), som fikk et betydelig omfang.

I en tale på AOFs representantskapsmøte i juni 1960, tok Tor Aspengren opp spørsmålet om hva fagbevegelsen ventet seg av AOF. Voksne mennesker måtte få det samme tilbud som ungdom. Utdanningen av medlemmer og tillitsvalgte måtte intensiveres. En måtte få en bedre forbrukeropplysning. Med utgangspunkt i et bredt kulturbegrep, skulle en tilstrebe en meningsfylt tilværelse. Fagbevegelsens engasjement i naturvern og miljøpolitikk ville kreve et opplysningsarbeid som kunne skape en sterk opinion. Kravet om likhet og rettferdighet måtte også omfatte grupper av funksjonshemmede og andre som til nå hadde falt utenfor den alminnelige velstandsøkningen i velferdssamfunnet. Til slutt viste Aspengren til den voksende gruppen med pensjonister, der han så nye oppgaver for AOF.

Det viktigste her er den generelle åpningen for opplysningsvirksomhet på nye områder og overfor nye målgrup-

per, som kunne være med å virkelig gjøre ideene om likhet og rettferdighet.

For øvrig fikk AOF noen av sine kanskje viktigste oppgaver i etterkrigstiden gjennom en rekke reformer i arbeidslivet. TWI-kursene er nevnt, bedriftsdemokrati og arbeidsmiljø er viktige stikkord her, og senere kom både datakunnskap og kurs for arbeidsledige inn på AOFs kursprogram.

Myndighetene som målleverandør

I etterkrigsperioden kom også myndighetene inn som en viktig premissleverandør, og en sentral økonomisk faktor i opplysningsvirksomheten. Gjennombruddet kom litt ut på 1960-tallet, og det var forholdsvis sent sammenlignet med for eksempel Sverige og Danmark. Ønsket om å støtte og bygge ut opplysningsvirksomheten i de frivillige organisasjonene var nok til stede betydelig tidligere, men gjenreising og andre skolereformer måtte gå foran.

Da myndighetene først engasjerte seg, var imidlertid innsatsen betydelig, og AOF kom til å spille en meget sentral rolle i denne sammenheng. I alle offentlige utredninger av betydning for opplysningssektoren, var AOF med på utformingen av de rammer som ble lagt for opplysningsvirksomheten. Av statistikken over opplysningsvirksomheten ser en at myndighetenes rolle var av en helt avgjørende betydning for den vekst som fant sted.

Fra motkultur til voksenopplæring for alle

Jeg har her kommet med noen betraktninger omkring forhold eller rammer som kan kaste lys over opplysnings-

virksomheten i de ulike periodene fra 1920-tallet og framover. Det er tydelig at ideologiske spørsmål og strategiske forhold knyttet til grupper i og utenfor parti og fagbevegelse, hadde stor betydning for opplysningsvirksomheten. Det skjedde en tyngdeforskyvning i de organisasjonene som sto bak AOF. Arbeiderpartiet var den ledende og drivende kraft på 1930-tallet. Fagbevegelsen tok gradvis over denne rollen i etterkrigsperioden.

Jeg ikke har kunnet gå inn på organisasjonsforholdene her, men de er selvsagt også viktige for å forstå utviklingen innen opplysningsvirksomheten.¹⁸ I etterkrigsperioden hadde myndighetenes engasjement avgjørende betydning for utviklingen. AOF var i en meget gunstig posisjon og har kanskje hatt mer enn en finger på rattet.

Noter:

- 1 Denne framstillingen bygger på en hovedoppgave på Institutt for statsvitenskap, jan. 1995. "AOF fra motkultur til voksenopplæring for alle: 1930 - 1980."
- 2 DNA-Landsmøteprotokoll 1920:102.
- 3 Tidsskriftet Samtiden:1927:6
- 4 Tidsskriftet, Det 20de Århundre nr. 8, 1929:217
- 5 Intervju med Haakon Lie; 21.05.79.
- 6 DNA-beretning 1930:45.
- 7 AOFs Organisasjonskomite, innstilling 1976:16.
- 8 DNA-landsmøteprotokoll 1923.
- 9 Edv. Bull; Arbeiderbladet 13. August 1929.
- 10 Kokkvoll 1982:21
- 11 Lie,Haakon et al.(1935):"Det sosialistiske opplysningsarbeidet."I Klasse og Kultur Tiden/AOF (Arbeiderbevegelsens Arkiv)
- 12 Faklen nr. 2, 1. august 1945:27.
- 13 AFL Dokumenter og meddelelser nr.1, 1945:7.
- 14 Faklen nr.1, 1946:6.
- 15 AOF Organisasjonskomite, innstilling 1976:51.
- 16 AFL Dokumenter og meddelelser nr.1 1945:9.
- 17 Bull, Edv. (1968) Norsk Fagbevegelse 2. utg. Trondheim. Tiden. s.158
- 18 I min hovedoppgave har jeg gått nøyere inn på også slike spørsmål.